

Apocalyps

Verschillende bijbelboeken bevatten apocalyptische gedeelten. Het boek Openbaring is in zijn geheel apocalyptisch. Het wordt ook wel 'De Apocalyps' genoemd, naar de Griekse titel van het boek die uitgevers eraan gegeven hebben en het opschrift waarmee Johannes het boek begint. Er bestaat geen eenduidige definitie van apocalyps of apocalyptisch en onder wetenschappers bestaat geen consensus over wat de eigenschappen zijn. Over verschillende elementen is men het wel eens:

- het gaat over het eind der tijden
- de schrijver gebruikt een schuilnaam, meestal die van een profeet uit het verre verleden
- de aanwezigheid van en bemiddeling door engelen in een dualisme van en wisselwerking tussen hemel en aarde; de lezer krijgt een kijkje achter de schermen
- visioenen en dromen
- veel symboliek en beeldspraak
- de aanwezigheid van bovenaardse wezens, draken en monsters
- enorme catastrofes in het heelal, zowel op aarde als in de hemelse gewesten, de gehele kosmos is betrokken
- een messiasfiguur, een goede held, die met kracht en geweld een einde maakt aan het kwaad en de eeuwigheid inluidt; God staat op het punt om door deze Messias in te grijpen, Zijn Koninkrijk te stichten en aardse machthebbers te veroordelen

Daniel Block noemt daarnaast nog de volgende elementen:

- pessimisme ten aanzien van de huidige en optimisme ten aanzien van de toekomstige situatie; de oplossing van de problemen in de tegenwoordige tijd ligt in de hoop op een toekomstige nieuwe orde
- een indeling van de geschiedenis in perioden (meestal vier, maar ook zeven of twaalf), die aantoont dat God vanaf het begin van de geschiedenis een plan heeft dat Hij nu aan het uitwerken is
- het eerherstel van de rechtvaardigen. In de toekomstige orde, die een herstel inhoudt van paradijselijke omstandigheden, zal recht gedaan worden aan de rechtvaardigen en zullen de onrechtvaardigen boeten

Hij waarschuwt echter dat we niet moeten proberen deze elementen op te dringen aan de interpretatie van de tekst of in de tekst per se deze elementen moeten zien terug te vinden.

Opvallend is dat het boek Openbaring afwijkt op verschillende punten: de schrijver hanteert geen schuilnaam en de Messias verschijnt in sommige delen niet als een indrukwekkende, krachtige figuur, maar als een lam dat eruitziet alsof het geslacht is. Ook moeten we aannemen dat Johannes zijn visioenen niet gefantaseerd heeft, dus niet de vertelling in visioenvorm gegoten heeft – wat met de standaard apocalyptische literatuur uit de tijd tussen het Oude en Nieuwe Testament wel is gebeurd –, maar dat hij deze visioenen werkelijk heeft ontvangen. We geloven – althans, wat de schrijver van dit opstel betreft – dat de Heilige Geest het initiatief genomen heeft om de boodschap in deze vorm over te brengen en dat Hij daarom deze visioenen aan Johannes heeft toevertrouwt. In één geval wordt Johannes zelfs opgedragen iets wat hij hoorde *niet* op te schrijven (10:4).

Wat wel voor alle 'moderne' apocalyptische literatuur, dat wil zeggen de geschriften die zijn gepubliceerd na de terugkeer uit de Babylonische ballingschap (± 400

v.Chr. – 200 n.Chr.), geldt, is dat ze de indruk moeten wekken van het genre van een profetenboek, in de stijl van de profetenboeken van voor de ballingschap; dat is ook zo in het geval van de Apocalyps van Johannes. De lijn van de oudtestamentische profeten wordt doorgetrokken. In het geval van Johannes is dat zodanig, dat haast gesteld kan worden dat er maar weinig echt nieuws gebracht wordt. Het wemelt van verwijzingen en zinspelingen.

De invloed van het genre op de interpretatie

Voor de interpretatie van apocalyptische bijbelgedeelten en het boek Openbaring is het van belang dat de lezer in gedachte houdt dat de tekst inderdaad binnen het literaire genre apocalyps valt. De lezer die bekend is met het genre zal niet de fout maken om de gebeurtenissen in een apocalyptisch geschrift uit te zetten op een tijdlijn, tenminste, dat is niet zijn doel. Vermoed mag worden dat de eerste lezers van het boek Openbaring deze fout dan ook niet gemaakt hebben, hoewel al vroeg in de kerkgeschiedenis tekenen van premillennialisme te zien zijn (Justinus Martyr en Irenaeus). Voor de eerste lezers moet het duidelijk geweest zijn dat het ging om de boodschap voor henzelf. Dat geldt ook voor de eerste lezers van andere apocalyptische gedeelten in de Schrift, inclusief Mattheüs 24-25, Marcus 13 en Lucas 21. In sommige gevallen kunnen we de juiste interpretatie opmaken uit hoe deze door latere bijbelschrijvers opgevat zijn. Een voorbeeld van interpretatie van apocalyptische geschriften is de toepassing die Petrus maakt van gedeelten uit Jesaja en Joël in Handelingen 2.

Voor Openbaring kan gesteld worden dat De Heilige Geest het blijkbaar noodzakelijk heeft geacht voor de gemeente van Jezus Christus een document op schrift te laten stellen dat wel gebruik maakt van het apocalyptische genre, maar tegelijkertijd de boodschap in een vorm te gieten die een *tegenhanger* is van dit genre, elementen erin te verwerken die duidelijk afwijken van de standaard. Zo valt uit de presentatie van de inhoud meteen al een boodschap op te merken: Gods eigen kijk op, of beter gezegd Gods eigen plan met de eindtijd is essentieel anders dan de menselijke verwachting. Opgemerkt kan worden dat apocalyptische literatuur die niet algemeen als 'Schrift' is aangemerkt een politieke, patriottisch-religieuze kleur heeft¹, terwijl apocalyptische literatuur in de Bijbel de volgeling van Jezus moet corrigeren in denken en doen, aansporen, bemoedigen en zijn geloof moet versterken, zodat hij zal volharden en volhouden. Hij kan er meteen praktisch mee aan de slag.

Voor de latere lezers heeft dit afwijkende karakter – achteraf – bovendien zijn weerslag op de interpretatie van de vele oudtestamentische profetieën, psalmen en andere bijbelgedeelten waarnaar verwezen wordt of waarop gezinspeeld wordt. Typisch voor Openbaring is dat gerefereerd wordt naar oudtestamentische gedeelten die zelf apocalyptisch zijn, zoals gedeelten in Daniël, Ezechiël en Zacharia. De context van deze gedeelten kunnen dan gezien worden als een herhaling van de geschiedenis, of, vanuit een ander perspectief: de historische contexten zijn een voorbode van wat zich in de generatie van de schrijver afspeelt en binnenkort af gaat spelen en zelfs van hoe God toewerkt naar Zijn laatste oordeel en de eeuwigheid. De historische contexten worden als het ware verheven tot geestelijke principes die toepasbaar zijn voor geloofsgemeenschappen van elke

¹ Paul D. Hanson ziet een sociaal-religieuze beweging achter het genre, en David Hellholm vindt het belangrijk te vermelden dat de aanleiding voor het schrijven in apocalyptische stijl tijden van crisis zijn, ondervonden door groeperingen die machteloos tegenover deze situaties staan.

generatie, waar ook ter wereld. Het gaat dan, bijvoorbeeld, niet meer om een historisch Babylon of Jeruzalem, maar om wat deze symboliseren. Het wordt een taal die de volgeling van Jezus behoort te begrijpen en te 'spreken', behoort toe te passen in zijn dagelijkse leven. Hier geldt: een goed verstaander heeft maar een half woord nodig (zie Matt. 24:15, Marc. 13:14)¹. Hij zal verstandig luisteren en er meteen naar handelen. Hij moet een *oor hebben om te horen* wat de Geest tot de gemeenten zegt. De symboliek en beeldspraak die nauwelijks eenduidig voor te stellen zijn door hun gruwel en grootsheid onderstrepen voor deze lezer de ernst en de urgentie van de boodschap. Discussies over wat wanneer en waar zal gebeuren vindt hij niet interessant. Hij wil, ongeacht de omstandigheden, de Here Jezus gehoorzamen en dienen en dienstbaar zijn in de verspreiding van het Evangelie, met woord en daad, erop vertrouwend dat Hij alles in handen heeft en rechtvaardig oordeelt ten aanzien van wat hem dat kost en wie hem dat aandoet.

De invloed van het genre op het gebruik

De Apocalyps is vanwege het typische karakter van symboliek en beeldspraak vooral een boek om voor te lezen of samen te lezen. Het doet een beroep op het voorstellingsvermogen van de toehoorder. De opvatting dat beeld – door middel van grafische weergave, fotografie of film – een grotere indruk maakt en grotere invloed heeft dan gesproken of gelezen geschrift, moet in twijfel getrokken worden.

Grafische weergave en film geven wezenlijk andere prikkels dan schriftelijke en auditieve informatie en bovendien zijn de indruk en invloed afhankelijk van de mate van gewenning. Iemand die dagelijks films ziet van monsters, catastrofes en bloedige oorlogen, zal niet onder de indruk zijn van een verfilming van het boek Openbaring, of de producers zullen werkelijk alle mogelijke effecten uit de kast moeten halen. Het zal ook steeds gekker moeten worden om nog effect te hebben. Met andere woorden, hier ligt een uitdaging voor de huidige tijd. Zijn er gelegenheden te creëren in christelijke gemeenschappen om het boek Openbaring samen te lezen of voorgelezen te krijgen? Het zal niet makkelijk zijn om zoiets te organiseren. Is het mogelijk om de geloofsgemeenschap te trainen om zich te matigen in beeldschermgebruik en meer te lezen (of voorgelezen te krijgen) en zo het individuele voorstellingsvermogen te versterken? In het onderwijs is momenteel een kentering te zien ten aanzien van beeldschermgebruik en digitale informatie-overdracht en dat is niet voor niets. Gemeenten zouden lezen/voorlezen als beleid kunnen uitzetten.

Bij voorlezen of hardop lezen wordt bovendien de (voor)lezer vanwege de omvang van Openbaring en ook met betrekking tot intonatie gedwongen om enige kennis te hebben van de structuur van het boek. Op dat gebied bestaan verschillen van inzicht, wat blijkt uit de indeling in hoofdstukken, paragrafen en verzen in bijbeluitgaven. In ieder geval geldt in zijn algemeenheid dat de Apocalyps het beste in zo groot mogelijke porties voorgelezen kan worden, zonder al te veel rekening te

¹ De focus op de boodschap, meer dan op gebeurtenis, zou een verklaring kunnen zijn of is een pleidooi voor een dubbele betekenis van 'de gruwel van de verwoesting, waarover gesproken is door de profeet Daniël'. De beschrijving zou volgens deze interpretatie kunnen duiden op Antiochus IV Epiphanes (en mogelijk Antiochus Asiaticus inbegrepen, als vertegenwoordigers van het Seleucidische Rijk), keizer Titus. en is *bovendien* een profetie van de Here Jezus over een gruwelijke macht die nog komen moet. Deze persoon of macht zou dezelfde figuur kunnen zijn als die Paulus 'de mens der wetteloosheid' noemt (2 Thess. 2). Belangrijker is echter de symbolische betekenis van deze figuur. John Goldingay (WBC) onderschrijft het belang om niet te zoeken naar exacte historische invulling van de beesten of de hoorn in Daniël en ze te interpreteren als symbolen van de tegenstander van God en Zijn volk.

houden met de indeling van uitgevers of zijn concentratievermogen en dat van de toehoorders. Er zal zeker iets van de boodschap overkomen en een volgende keer weer iets meer. Wat betreft tijdsbesteding is dat vele malen nuttiger dan het lezen (of prediken) van de zoveelste uitleg en het houden van de zoveelste discussie over verdrukkingen, opnames en antichristen. Tussen haakjes, de enige 'anti' die genoemd wordt in Openbaring is Antipas, een martelaar uit Pergamum, waarschijnlijk zo genoemd omdat hij sprekend op zijn vader leek. De echte 'anti', de tegenstander, heeft in Openbaring verschillende petten op, met als doel dat er een verband gelegd wordt tussen de goddeloze machthebbers van de wereld en de duistere machten in de hemelse gewesten, met aan de top Satan. Met andere woorden, waar de gelovigen van doordrongen moeten zijn is dat er maar twee koninkrijken in het universum zijn en dat die twee lijnrecht tegenover elkaar staan. Ze zijn volkomen tegengesteld. De gemeenschappen van gelovigen wonen en leven middenin het ene, maar horen bij het andere koninkrijk. Het is dus niet belangrijk om de antichrist te identificeren, maar zijn werking en invloed te herkennen in de tijd waarin we leven. In het boek Openbaring wordt duidelijk dat de wereld en zijn duistere machten een *parodie* zijn op het Koninkrijk der hemelen: Babel tegenover Jeruzalem, de hoer tegenover de bruid, de slang tegenover het Lam.

Apocalyps – geschiedenis, profetie en brief

Voor de gelovige is het belangrijk om apocalyptische literatuur te lezen als geschiedenis, profetie en brief. Dat houdt in dat er de wetenschap of ten minste een besef is dat gebeurtenissen die beschreven worden veelal geschiedenis zijn. Ze hebben een historische en culturele context. Maar die geschiedenis heeft een profetische boodschap; met de aantekening dat een profetische boodschap niet in de eerste plaats een toekomstvoorspelling is, maar een vermaning en bemoediging. Waar de Apocalyps van Johannes uniek in is ten opzichte van andere apocalyptische literatuur, is dat het boek brieven bevat en gesteld kan worden dat het als geheel ook een brief is, in de vorm van een profetisch boek. De vermaning moet de lezer-hoorder zich doen bekeren van afdwalingen, compromissen of verslapping; de bemoediging moet de lezer door middel van beloften aansporen tot radicale toewijding en doen volharden.

De voor profetie zo typische combinatie van oordeel en belofte is eenvoudig te traceren. Er is een oproep. Ongehoorzaamheid zal leiden tot oordeel, gehoorzaamheid tot vervulling van de belofte: 'Doe dit, zo niet, dan ..., wie overwint ...' Bij het laatste komen vanzelfsprekend toekomstvoorspellingen aan bod¹, maar

¹ Op dit punt moeten er – in het bijzonder bij apocalyptische bijbelgedeelten – principiële keuzes gemaakt worden ten aanzien van onze kijk op en omgang met de Schrift. Dat is een terrein waarop de schrijver dezes slechts kan adviseren; zij het met klem. Het betreft het belang van tekstverklaring op basis van exegese, de beschouwing van de Bijbel als Gods afgeronde schriftelijke openbaring en de rol van de Heilige Geest in verlichting en inzicht. De schrijver dezes kiest principieel voor de beschouwing van de Bijbel als Gods afgeronde openbaring. Dat houdt de gedachte in dat God Zich in en door de Schrift openbaart. Met andere woorden, de Schrift is openbaring. De lezer heeft zelf geen innerlijke openbaring nodig om de Schrift te begrijpen, omdat God door middel van het lezen van de Bijbel begrepen wordt, of begrepen zou moeten worden. Dit heeft als consequentie dat er geen voortschrijdende openbaring kan zijn, alleen voortschrijdend inzicht. Douglas Stuart zegt: 'Maar wij zijn geen geïnspireerde schrijvers, wij zijn verlichte lezers.'¹ De Heilige Geest helpt ons om zowel de tekst taalkundig te begrijpen als de boodschap ervan voor ons persoonlijk door God te horen spreken tot ons hart; en het laatste is dan gebaseerd op het eerste. Het kan dus wel voorkomen dat we onze kijk op Gods openbaring moeten bijstellen. Dat is zeker niet verwonderlijk, gezien de grote afstand in taal, tijd en cultuur. De schrijver dezes wil deze grondhouding ten aanzien van Gods Woord aanbevelen, in tegenstelling tot de opvatting dat er voortschrijdende openbaring is. Zijn observatie is dat gelovigen die geloven in en kiezen voor voortschrijdende openbaring elitarisme en aanmatiging moeilijk kunnen voorkomen en dat ziet de schrijver dezes als een teken aan de wand. Zijn observatie is tevens dat gelovigen die kiezen voor de Schrift als

zodra de lezer-hoorder bij zichzelf bemerkt dat deze geen onmiddellijk effect hebben op de dagelijkse wandel met God, moet hij beseffen dat hij niet meer op de goede manier leest en hoort. Openbaring is een boek om altijd bij je te hebben en om steeds weer te lezen en te bestuderen – het is niet gemakkelijk en dat is precies de bedoeling. Het is bedoeld om de volgeling van Jezus te herinneren aan een heel belangrijke boodschap om niet te verslappen en uit te zien naar de vervulling van het Koninkrijk van de Here Jezus.

Een belangrijk gegeven dat voor elk profetisch Bijbelboek geldt, inclusief de Openbaring van Johannes en ook voor de gedeelten van de evangeliën waarin de Here Jezus profeteert, is dat de actualiteit vooropstaat. Met 'actualiteit' wordt dan de geopolitieke en maatschappelijke toestand bedoeld, hoe zich die in de nabije toekomst ontwikkelen en wat de gevolgen daarvan zullen zijn met betrekking tot het Koninkrijk van God. Met het oog daarop moet de lezer zich geestelijk laten vormen, zijn leven inrichten en actie ondernemen. Hij moet waken en gereed staan. Aan zijn dagelijkse leven en moraliteit moet zijn verwachting af te lezen zijn. Het betekent beproeving en versterking, bekering en loutering, maar ook oordeel; oordeel dat dus niet bij de wederkomst plaatsvindt, maar binnenkort. En dat aanstaande oordeel treft zowel Gods tegenstanders als gelovigen die zich niet bekeren van hun dwaalwegen en zondige leven, zij het in verschillende mate. Zie bijvoorbeeld de brief aan Sardis, waarin de Here Jezus aankondigt dat, als de gelovigen in die plaats zich niet bekeren, Hij zal komen als een dief. Dat 'komen' betreft niet de wederkomst, maar een directe strafmaatregel.

De directe aanleiding voor de brieven aan elk van de zeven gemeenten in Klein-Azië heeft al plaatsgehad, maar bepaalde aspecten blijven gelden door de geschiedenis heen en zijn ook vandaag de dag actueel.

afgeronde openbaring eerder een nederige en dienende houding hebben – in het voetspoor van hun Meester – als het gaat om bijbeluitleg. Zij zien hun kennis en inzicht als mogelijke bijdrage aan de overwegingen omtrent interpretaties – die in sommige gevallen onder andere vanwege taalkundige en cultuur-historische afstand (plus de onduidelijkheden in en verschillen tussen de manuscripten zelf) nooit eenduidig *kunnen* zijn – en beogen de bewaring, zuivere toewijding, groei en kracht van de gemeente van Jezus Christus. Zij schrijven hun commentaren met potlood*2*, ook al zijn ze uitmuntende geleerden op het gebied van de grondteksten en de talen waarin deze geschreven zijn. Niet zelden zijn het juist mensen met matige kennis van deze talen die zich nieuwe of voortgeschreden openbaring van de Schrift toeschrijven, op grond van iets dat volgens hen tot nu toe alle bijbelgeleerden over het hoofd gezien zouden hebben. In sommige gevallen keuren zij geleerdheid op zich af, omdat geleerdheid zou behoren tot de niet-geestelijke faculteiten van de (gelovige) mens (een opvatting die gebaseerd is op mystiek dualisme). Zij, en/of hun volgelingen, beroepen zich dan op hun toewijding, gebed en vasten. Niet zelden ontaarden dergelijke ondernemingen in een christendom dat zich afspeelt in de trapeze, daar waar je alleen soortgelijke geestelijke acrobaten tegenkomt en je de ervaring mist dat Gods prachtige kinderen zich overal en nergens bevinden, je onverwachts rijk door hen gezegend wordt en de bemoediging dat God oneindig veel meer doet en op veel meer plaatsen wonderbaarlijk aan het werk is dan je gedacht had. Ook mis je de immense rijkdom van de Schrift, omdat je alleen leert om stokpaardjes te berijden, met als troost dat je behoort tot dat kleine bijzondere groepje dat die kunst verstaat – voor wat dat waard is. Het advies van de schrijver dezes is om eerst de rijkdom die de Schrift eigen is maar eens aan te boren. Waarschijnlijk blijft er dan in een gemiddeld mensenleven geen tijd meer over voor voortgeschreden openbaring. Dit is een principiële keuze voor een bepaald spoor van omgang met de Schrift en daardoor ook van omgang met medegelovigen. De eerder genoemde Justinus Martyr geeft in zijn *Dialog met Trypho* het goede voorbeeld, wanneer hij zijn eschatologie presenteert en tegelijkertijd zegt dat velen van hen die tot het zuivere en godvruchtige geloof horen en ware christenen zijn, met hem van mening verschillen.

*1*Douglas Stuart, *How to Read the Bible for All Its Worth*, Zondervan, 2014, p. 210.

*2*De frase ‘met potlood’ heeft de schrijver overgenomen van Ds. A.J. Mensink in zijn beschouwing ‘Hier en nu leven met God’ over Dr. A. van Brummelen, in: *Leven en sterven in het licht van de eeuwigheid*, (P.J. Vergunst (red.), Groen, 2025).